

VII. Lokale geschiedenis / Histoire locale

PIET DE ZAEGER

«Lier, bezet en bevrijd. Een Vlaamse stad tijdens de Tweede Wereldoorlog»

Leuven/Amersfoort, Acco, 1995, 159 p.

FRANK SEBERECHTS

«Rust en orde heerscht in de gemeente. Wommelgem tijdens de Tweede Wereldoorlog (1938-1946)»

in *Jaarboek De Krijter* (1994-1995), p. 7-243.

Naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de Bevrijding, stond in 1994-1995 de Tweede Wereldoorlog opnieuw in het middelpunt van de belangstelling. Heel wat gemeente-besturen organiseerden festiviteiten en/of tentoonstellingen. Ook de heemkundige kringen grepen deze gelegenheid aan om de geschiedenis van hun gemeente of streek tijdens de Tweede Wereldoorlog te belichten. Meestal werd hiervoor een beroep gedaan op amateurhistorici die op basis van getuigenissen een beeld van de bevrijdingsdagen schetsten. In deze bijdragen nemen militaire gebeurtenissen en bombardementen dikwijls een centrale plaats in.

Het pleit voor de heemkundige kring De Kaeck dat hij de ervaren historicus en oud-Wommelgemnaar Frank Seberechts aan het werk zette om de geschiedenis van Wommelgem tijdens de bezetting te schrijven. De publicatie van de licentiaatsverhandeling van Piet De Zaeger (KUL) moet eveneens in het perspectief van de viering van de bevrijding worden gezien. De Zaeger nam de stad Lier onder de loep. Alhoewel beide auteurs zich concentreren op de periode tussen de gemeenteraadsverkiezingen van 1938

en 1946 en in hun besluit de vraag naar continuïteit of breuk expliciet aan bod laten komen, leggen zij bij de behandeling van de Tweede Wereldoorlog andere klemtonen.

In De Zaegers onderzoek staat de vraag naar de invloed van de Tweede Wereldoorlog op het politieke en verzuilde socio-culturele landschap van de stad Lier centraal. Het betrekken van het socio-cultureel verenigingsleven bij deze vraagstelling is bijzonder verruimend en interessant. In het eerste hoofdstuk krijgt de lezer een overzicht van de diverse politieke families in Lier tijdens het interbellum. Een tabel met alle kiesuitslagen had de leesbaarheid van dit stuk wel vergemakkelijkt. In deze aanloop ontbreekt ook een globaal socio-economisch beeld van de stad Lier tijdens het interbellum. Dit is niet alleen spijtig omdat de economische activiteiten en sociologische samenstelling van de bevolking ook het politieke niveau beïnvloeden, maar wekt ook verwondering gezien de auteur in zijn besluit stelt dat de socio-economische breuklijn zich in Lier niet zo sterk manifesteerde.

Welke partijen waren aanwezig op het Lierse politieke schaakbord? Vanaf 1872 hadden de katholieken het roer van de liberalen definitief overgenomen. Behalve in 1926 behaalden zij steeds een absolute meerderheid. Met de dikwijls verdeelde socialisten en de electoraal sterk achteruitgeboerde liberalen werd zowel voor als onmiddellijk na de oorlog nooit een coalitie gevormd. De grote levensbeschouwelijke kloof (de oude klerikale - anti-klerikale tegenstelling) die zich

vooral axeerde op de onderwijsproblematiek voor de oorlog en de repressie en koningskwesie na de oorlog, liet een samenwerking ook op het vlak van het socio-culturele, sterk verzuilde verenigingsleven niet toe. Tijdens de oorlog is er eveneens nauwelijks sprake van contacten tussen katholieken en vrij-zinnigen. Niettemin moet worden aan-gestipt dat de liberalen in 1926, toen de katholiek-Vlaams-nationale coalitie in het slop zat en uiteindelijk zelfs sprong, de katholieken depanneerden.

Ook in andere steden en gemeenten waren tijdens het interbellum coalities tussen katholieken en liberalen mogelijk (Oostende is zo'n voorbeeld). Socialisten en katholieken gingen echter nauwelijks met elkaar in zee. Een uitzondering hierop vormde bijvoorbeeld het 'mystiek huwelijk' tussen Frans Van Cauwelaert (katholiek) en Camiel Huysmans (socialist) in de stad Antwerpen (1922-1932). We mogen trouwens niet vergeten dat de dominante positie van de katholieken in Vlaanderen hen slechts in een klein aantal gevallen verplichtte een coalitie aan te gaan.

De verhouding tussen katholieken en Vlaams-nationalisten was een stuk complexer. De auteur wijst op de permeabiliteit van de scheidingslijn tussen flamingantische christen-democraten en democratisch gezinde Vlaams-nationalisten in het vooroorlogse Lier. De affiniteiten tussen beide groepen komen duidelijk naar voren bij de bespreking van het Lierse verenigingsleven (p.44-48). Interessant is ook dat het afspringen van de concentratiepoging tussen katholieken

en Vlaams-nationalisten naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 niet gebaseerd was op ideologische meningsverschillen of een andere opvatting inzake de Belgische staats-structuur, maar wel op electorale motieven. De katholieken die hun absolute meerderheid niet echt bedreigd zagen, waren niet bereid op het vlak van de zetelverdeling veel toegevingen te doen aan de nationalisten, die dan maar besloten afzonderlijk op te komen. Dit feit en de grote verstrengeling tussen het katholieke en Vlaams-nationale verenigingsleven (ondanks enkele afzonderlijke Vlaams-nationale organisaties) zijn twee elementen die m.i. wijzen op het beperkte belang van wat De Zaeger de *communautaire breuklijn* noemt.

In dit conflict plaatst hij aan de ene kant diegenen die de Belgische staatsstructuur niet wensen te veranderen (de katholieken, socialisten en liberalen) en anderzijds zij die op zijn minst een vorm van federalisme wilden doorvoeren (Vlaams-nationalisten). De vraag moet gesteld of in de schoot van de katholieke zuil deze breuklijn ook niet aanwezig was? En was er ook geen sprake van een ideologische kloof, met aan de ene kant de antidemocratische, autoritaire, extreem-rechtse stroming en aan de andere kant de voorstanders van de parlementaire democratie? Hoe tekende die breuklijn zich af binnen de katholieke groep?

In dit verband valt de geringe analyse op van de krachtsverhoudingen binnen de katholieke partij. Op p.16-17 wordt wel een overzicht gegeven van de diverse groepen. De conservatieve, anti-flamingantische Katholieke Burgersgilde bleef “één van

de **belangrijk-ste** standsorganisatie”, het christen-democratische, Vlaamsgezinde Christen Vlaamsch Werkersverbond “de **grootste** belangengroep”. Niettemin stelt de lezer vast dat zowel in 1938 als in 1946 alle verkiesbare plaatsen netjes verdeeld waren onder de vier standen. De christen-democraten haalden dus geen voor-deel uit hun numeriek overwicht. Bij de bespreking van de verschillende conflictniveaus (levensbeschouwelijke, communautaire en sociaal-economische), maakt de auteur geen onderscheid meer tussen de conservatieve Burgersgilde en het democratisch, Vlaamsgezinde Werkersverbond. Dan blijken enkel nog ‘de’ katholieken of ‘de’ KVV te bestaan. Een grondiger analyse van de machtsverhoudingen binnen de katholieke partij had in het kader van het onderzoek naar continuïteit of breuk misschien wel een interessant antwoord kunnen opleveren. Daarvoor is het echter nodig om de begrenzing van het onderzoek naar continuïteit of breuk gevoelig uit te breiden. In het kader van een licentiaatsverhandeling was dit misschien een te moeilijke, want bijzonder tijdrovende opdracht.

Wat speelde zich tijdens de bezetting af? De auteur stelt vast dat de Vlaams-nationalisten op enkele uitzonderingen na allemaal in de collaboratie traden. De post van burgemeester en twee schepenambten werden door de Nieuwe Orde-gezinden bezet. Vooral het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) met Alfred Van Der Hallen als burgemeester en Frans De Jong als schepen was goed vertegenwoordigd. De Algemene SS-Vlaanderen en de DeVlag-aanhangers vormden een concurrerende minderheid, terwijl het

Verdinaso helemaal niets voorstelde. Het VNV kreeg ook greep op de voordien pluralistisch samengestelde gemeentelijke ravitailleringdienst en wist in maart 1942 een gelijkgezinde als politicommissaris aan te stellen. Ook op cultureel vlak namen VNV'ers sleutelposities in.

Niettemin oordeelt de auteur dat de greep naar de macht in feite mislukte door het verzet van vooral het katholieke milieu. Hij verwijst hiervoor naar de vijandige houding van het politiek benoemd en dus katholieke stads-personeel ten opzichte van VNV-burgemeester Van Der Hallen. Met deze conclusie kan ik het niet eens zijn. De greep naar de macht is m.i. het door VNV'ers innemen van sleutelposities in de overheidsdiensten, dit met hulp van de bezetter en door middel van het 'aanpassen' van de vooroorlogse democratische benoemingsprocedures. Het Lierse gemeentebestuur, de ravitaillering, het politiekorps en het culturele leven stonden onder de controle van het VNV. Het Verbond slaagde er inderdaad niet in een belangrijk deel van de katholieken (politici en ambtenaren) achter zich te krijgen. Dit kan als een vorm van passief verzet worden beschouwd. Slechts enkele individuen maakten de overstap naar het VNV en traden in de collaboratie. Het VNV realiseerde m.i. een geslaagde greep naar de macht, maar verloor zijn greep op de geesten. Vooral na de Duitse nederlagen in 1942 ging de aantrekkingskracht van het VNV sterk achteruit.

Na de oorlog namen de katholieken het roer opnieuw stevig in handen. Pas in 1964 waren met de verkiezing van het

eerste naoorlogse Vlaams-nationalistisch gemeenteraadslid de vier vooroorlogse politieke stromingen opnieuw in de gemeenteraad vertegenwoordigd. De auteur besluit hieruit dat ook op langere termijn de Tweede Wereldoorlog geen breuk in de geschiedenis van de stad vormde. Samen met Louis Vos (*Wetenschappelijke Tijdingen*, nr.3, 1996, p.218-220) lijkt mij dit een nogal vergaande interpretatie, die nauwelijks op ernstig onderzoek steunt.

Bovenstaande bedenkingen, die vooral betrekking hebben op het besluit, nemen niet weg dat deze publicatie van een bijzonder hoog niveau is. De auteur kan op geen enkele onnauwkeurigheid worden betrap en uit de bronnen-bespreking blijkt dat hij zich zeer veel moeite heeft getroost om over elk aspect materiaal bijeen te sprokkelen. Hij plaatst specifiek lokale situaties in het ruimere Belgische kader en laat bovendien niet na zijn vaststellingen te toetsen aan de algemene literatuur. Bovendien leest het boek bijzonder vlot, bevat het interessante illustraties en is het zeer verzorgd uitgegeven.

De geschiedenis van Wommelgem tussen 1938 en 1946 is veel ruimer opgevat dan de studie over Lier. Naast de klassieke thema's collaboratie en verzet, militaire verrichtingen en politieke ontwikkelingen werd veel aandacht besteed aan economische en sociale ontwikkelingen, aan cultuur, vrije tijd, geloof, onderwijs, Joden. Seberechts vertrekt niet vanuit een duidelijke vraagstelling. In tegenstelling met De Zaegers studie over Lier is zijn aanpak veel minder problematiserend en af en toe zelfs anecdotisch. Voor een

meerderheid van de Wommelgemnaars zal het door de auteur geschetste verhaal wel zeer herkenbaar zijn.

In Wommelgem vormden de land- en tuinbouw de voornaamste economische activiteiten. De middenstand was niet echt ontwikkeld. Door de aanwezigheid van de haven van Antwerpen en de diamant-sector was er in de gemeente wel een beperkt arbeiderspotentieel aanwezig. Deze economische gegevens werden politiek als volgt vertaald : de katholieken waren gedurende gans het interbellum verdeeld tussen een sterke boeren- en burgersvleugel, die tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 zeven zetels wist binnen te rijven en een arbeidersvleugel met slechts twee zetels. Ook de socialisten hadden in 1938 twee vertegenwoordigers in de gemeenteraad, veel te weinig om de katholieke meerderheid te bedreigen. De liberalen en het Vlaamsch Nationaal Verbond kwamen in het vooroorlogse verhaal niet voor.

Tijdens de bezetting bleef burgemeester Charles Hoeyberghs zijn ambt uitoefenen. In het college werd slechts een personeelswijziging doorgevoerd : Frans de Hondt, die lid was van het tot dan toe onbetekende VNV in de gemeente, verving de ontslagnemende schepen Jules Vermeerbergen. De taken van de gemeentelijke overheid namen ontzettend toe en bovendien was contact met de Duitse bezetter een delicate, maar noodzakelijke opdracht. Ondanks de immense inspanningen die burgemeester Hoeyberghs zich getroostte om de Wommelgemnaars zonder veel moeilijkheden doorheen de oorlogsperiode te

loodsen, werd hij toch na de bezetting uit zijn functie ontzet. Een politieke vete binnen de katholieke groep maakte kortstondig een einde aan zijn politieke loopbaan. Na zijn eerdere herstel werd hij in 1952 op een aparte lijst opnieuw als gemeenteraadslid verkozen. De oorlog heeft de politieke verhoudingen binnen de Wommelgemse gemeenteraad nauwelijks veranderd. Wel valt een sterke personeelswijziging op. Had dit invloed op het gevoerde beleid ?

In de studie van Frank Seberechts is veel plaats geruimd voor de ontleding van het dagelijks leven tijdens de oorlog. De rantsoenering, de geleide landbouweconomie, de werkloosheid, de verplichte tewerkstelling in Duitsland, de bombardementen, de inkwartieringen en opeisingen betekenden een ernstige verstoring van het bestaan. De auteur besluit dat de Tweede Wereldoorlog juist daarom voor velen een referentiepunt is gebleven. Niettemin blijkt dat net zoals de politieke bedrijvigheid ook het dagelijkse leven na de bezetting zeer snel opnieuw zijn gewone gang ging. Welke waren de lange termijn effecten van de verstoring in het levenspatroon van de Wommelgemnaar ? Op deze vraag geeft deze studie evenwel geen antwoord.

Petra Gunst